

RÓNAY LÁSZLÓ

Ritoók Zsigmonddal

Ritoók Zsigmond az ELTE Latin Tanszékének egyetemi tanára, akadémikus. A Budapesti Református Gimnáziumban érettségizett, 1952-ben végezte be tanulmányait görög-latin szakon. Két évig volt az Eötvös Kollégium tagja. Egyetemi tanulmányai befejezése után a Görög Tanszék tanársegédeként működött. 1958-ban középiskolába helyezték át, ezután tizenkét évig gimnáziumi tanár volt. Munkássága eredményeit fordítások, antológiák szerkesztése, könyvek és tanulmányok jelzik, ő maga a tanítást, a diákokkal való foglalkozást érzi a legfontosabbnak. Kérem az olvasókat, nézzék el, hogy a beszélgetésnek tegező formában készült írott változata. Több mint negyven éve kerültem kapcsolatba Ritoók Zsigmonddal, kedves tanárom volt, emberileg is sokat kaptam tőle, a magázó változatot kicsit eltávolítótnak érezném.

Kezdjük az elején. Mi vonzott a klasszikus antikvitáshoz?

Az életemben mindig jelentős szerepet játszó könyvek. Nem mondhatom, hogy a középiskolában kiemelkedő képességeket mutattam volna latinból. A jelest megkaptam, de voltak nálam különben. Nem is nagyon érdekelt a latin. Tizennégy éves voltam, mikor egy dédnagynénemtől néhány latin nyelvű könyvet kaptam. Ő a század elején klasszika-filológiát is tanult az egyetemen, s azt mondta: neki már ezekre a könyvekre nincs szüksége. Bennem megmozdult a kamasz, aki mindig mást akar csinálni, mint amit minden közönséges ember, és elkezdtem fordítani a szövegeket. (Borzasztó dolgok sülték ki ebből!) Történetesen ugyanakkor kaptam egy nagyon élvezetesen megírt Cicero életrajzot. Cicero nagyon rokonszenvesnek volt ábrázolva. Cicero megejtett...

Éppen Cicero? Ez nem illik hozzád.

Cicero pozőr volt, kétségtelen. De nagyon művelt ember volt, nagyon szépen írt. És nem lehet tagadni, hogy elvszerűen köztársaságpárti volt. Zsarnoknak tartotta Julius Caesart, de elismerte tehetségét, és pontosan látta, milyen felháborító állapotok uralkodnak Pompeius seregében, s azt is, hogy Pompeius sokkal kevésbé tehetséges, mint Caesar. A meggyőződése vitte Pompeius táborába, nem az ízlése. — De hogy visszatérjek pályámhoz: 1948 őszén bölcsészhallgató lettem és az Eötvös Kollégium tagja. A Kollégium akkor már nem egészen az volt, ami korábban. A minőség követelménye még töretlen volt, a véleményszabadság már nem. Kritika — önkritika éjszakákba nyúlóan... De az órák nagyszerűek voltak, tanáraimtól szakmailag is, emberileg is nagyon sokat kaptam.

Akkor még Huszti Józsefvolt a latin professzor az egyetemen?

Az utolsó évét töltötte: az 1948/49-es első félévben még tanított — azután kényszernyugdíjazták. Senecáról beszélt az óráin. Sok szó esett a korról, Seneca politikai pályafutásáról, meglepően kevés Senecáról mint

íróművészeiről. Az *Octavia* című drámát hosszan tárgyalta: Seneca írta-e, de arról nem volt szó, hogy jó dráma-e vagy sem. Kétségtelen viszont, hogy arra indított, hogy elolvassam a darabot, bár nem volt „kötelező olvasmány”. A Kollégiumban nem tanított. Kollégiumi tanáraink közül elhatározó hatást rám kettő tett: Szabó Árpád szuggesztív egyénisége, finom érzéke az irodalom iránt (Odüsszeia-óráit soha nem felejttem), és Harmatta János lenyűgöző tudása. Hálátlanság volna azonban nem említenem a minden kollégistától szeretett és tisztelt Tomasz Jenő nevét, latin stílusgyakorlati óráit. De nincs olyan tanárom, sem középiskolai, sem egyetemi, akitől ne tanultam volna, akinek ne lennék hálás. Moravcsik Gyula! Engem kevésbé érdekelték a magyar-bizánci kapcsolatok, az ő fő kutatási területe, de őt mindig, minden érdekelte, amivel tanítványai foglalkoztak, figyelt rájuk és mindenben segítette őket. A saját tudományos munkáját alá tudta rendelni a hallgatókkal való foglalkozásnak, mindig azt mondta, hogy a fiatal kutatóknak kell sok szabad időt hagyni, mert nekik még sokat kell tanulni. Soha nem késett el az óráiról. Mennyit beszélünk, beszélünk a munkafegyelemről! Ő nem beszélt, csinálta — és ezzel tanított rá.

Trencsényi-Waldapfel Imre?

Tőle is sokat tanultam. Politikai nézeteit nem osztottam, de rendkívül széles körű tájékozottsága sokmindenre megtanított. Egyébként nem utolsó sorban neki köszönhetem, hogy végzés után az egyetemen maradhattam.

És azt is, hogy 1958-ban eltávolítottak onnan. Szabó Árpád, Borzsák István, Sarkady János... mint a lefejezés.

Ez nem ilyen egyértelmű. Bizonyosan voltak ebben részéről személyes indulatok is (nem irányomban). De ne felejtsd el, egy szakma, amely ilyen bélyeges emberekkel van tele, nagyon gyanússá válhatott volna felsőbb szervek előtt. El tudom képzelni, hogy a szakma érdekeit is védte ezzel, valahogy úgy, mint ahogy a viharban kidobálják az árut a hajóból, hogy a hajót megmentsék. — De ha már Borzsákot említetted: a filológiai pontosságra elsősorban ő nevelt, arra, hogy a szövegnek semmilyen elemét sem szabad tisztázatlanul hagyni. És első külföldi utamat is (1966-ban, mindjárt Svájcba és egy hónapra!) neki köszönhetem. Igen, nagy tanáraink voltak! Hölderlint idézhetem édesapád fordításában: *Az istenek karján serdültem fel én.*

Úgy tudom, Marót Károllyal is elég szoros volt a kapcsolatod.

De mennyire! Én gépeltem le a *A görög irodalom kezdetei* című munkáját (ő diktálta). Nagyon sokat beszélgettünk akkor. Erősen a cambridge-i etnológiai iskola, különösen (J. E. Harrison) hatása alatt állt, e hatásokat elsősorban ő közvetítette számomra, meg gólya koromban G. Thomson Aischylos-könyve. Marót számos területen volt jártas, így a mélylélektanban is. De gondold csak meg, valamikor a tizes évek közepén tanulmányt írt Thomas Mann elbeszélő technikája és a görög epikus elbeszélő technika egy közös vonásáról. A tizes évek közepén! A *Buddenbrook-ház* 1901-ben jelent meg. És Marót nem germanista volt.

Most már tudjuk, mit kaptál tanáraidtól. Mit adott neked a görög-latin kultúra? Hogyan lehet összeegyeztetni a keresztény meggyőződést egy pogánynak nevezett szellemiséggel?

Fel lehet szítani ezt az érzést a mai fiatalokban? Az oktatás során?

„Milyen kedves jószág is az ember, ha valóban az”. Érvényes még ez a szép, öntudatos me-nandroszi kijelentés? Emberek vagyunk?

Korunk Odüsszeusza visszatálal Ithakába? Vagy már semmit sem tudunk a hűségéről, amely szeretteinkhez és hazánkhoz fűz?

Én ezt egy pillanatig sem éreztem konfliktusnak. Az ókor írói tele vannak értékekkel: esztétikaiakkal és erkölcsiakkal. A kérdés az: megértjük-e az ő üzenetüket a mi korunkhoz? Üzenetünket az ember helyzetéről, lehetőségeiről és korlátairól? Lehet, hogy megoldásaikkal nem értünk egyet, de problémáinkat esetleg éppen ők segítenek tudatosítani, ők fogalmazzák meg magas művészi fokon. Mert a szépség, amelyet ők kínálnak, feltétlenül gazdagítja az embert. Persze, ahogy az ember öregszi, az ízlése vagy talán inkább a befogadóképessége, érzékenysége is változik: Valaki, akiért korábban rajongott, később nem lelkesíti úgy, és fordítva: felfedez mindig új szépségeket. Az egészset soha nem tudja megunni. Mint egy jó házasság, olyan ez.

Fel lehet. Csak a kereteket meg kell teremteni. Manapság görögből is lehet érettségizni. A középiskolai latintanítás néhol igen színvonalas. Az egyetemen vannak kitűnő tanítványaink, részben már kollégáink. Máshol érzem én a gondot. Európában óriási kulturális átrendeződés tanúi vagyunk, s ennek során mintha veszendőbe menne a közös szellemi alap, a közös szellemi nyelv. E veszteség — fogalmazzunk óvatosabban — veszélyeztetettség következményeit csak találgathatjuk. Voltak íróink, akik már korábban is sejtettek ebből valamit. Egy folyamatot. De ma mintha a robbanások félelmében élnénk...

A kérdés jogos — felelhetném az egy időben divatos fordulattal. Lép-ten-nyomon találkozunk az elembertelenedés ijesztő tényeivel, kicsiben és nagyban. Az emberiségről alkotott hagyományos fogalmak, bármily szívósan ragaszkodunk is hozzájuk, módosulnak. De ne feledjük, ez mindig így volt. Az emberiség erkölcsi normáit az erőszak mindig felfüggesztette. A kereszténység kezdetén a felfeszített igazság áll, ennek fénye világítja meg utunkat emlékeztetőül. A kereszt azonban nem a végpont. A kereszt a reménység jele is. A 20. századot sem csak a véres kezű kis és nagy diktátorok jellemzik, hanem Teréz anya, és Albert Schweitzer és Bonhoeffer és a sok kis csendben eléggő emberi élet, csendben eléggő és környezetének csendben világító. Igenis vannak, akik valóban emberek ma is.

Messzire vezetne, ha Odüsszeusz hűségéről és hűtlenségeiről elmélkednénk. A Kalüpszó szigetén is a tenger partján ülő Odüsszeusz azonban, ki csak hazája felkanyargó füstjét vágyik látni és meghalni, nem mítosz. A világ tele van könnyesen hazatérni vágyó Odüsszeuszokkal. A maiak nagyobb részét azonban nem kalandvágy vagy az istenek rendelése szakította el otthonuktól, hazájuktól, és sokan őrzik szívükben a reményt, hogy egyszer még visszatérnek. Ha másért nem, meghalni. Ha másképp nem, hogy hazai földben nyugodjanak. Sokan őrzik a nyelvet, mely ideköt, az irodalmat, mely ezen a nyelven szól. Talán azt állítják, hogy már nincs közük ehhez az országhoz, de Arany János vagy Ady, esetleg Radnóti fogva tartja őket, idegen nyelvi környezetben is. És hűségesek

azok is, aki itthon maradtak, sokszor kisebb-nagyobb hűtlenségek, megalkuvások árán, sokszor nem beszélve arról, hogy mit jelent nekik ez a föld, de itt vannak. Valakivel egyszer arról beszéltem, hogy nem gondolt-e arra, hogy kimegy külföldre, hiszen olyan kiváló, világszerte elismert tudós, hogy bárhol katedrát kaphatna. Nézd, felelte, én azt hiszem, hogy nekem itt van dolgom. És ezért itthon maradok. Ez a valaki Szilágyi János György volt. Nem mindig az a leghűségesebb Ithakához, aki ezt lépten-nyomon hangoztatja. Konfliktusok természetesen mindig vannak, egyének és közösségek között. Ez elkerülhetetlen. A kérdés az, hogyan tudják ezeket a konfliktusokat feloldani. Erőszakkal vagy szeretettel? Én azt hiszem, Európa közös nyelvéhez, szellemi alapjához a szeretet és a megértés is hozzátartozik, a verseny, melynek végén azonban a versenyzők kezét fognak. Ha az emberiség nem akarja elpusztítani önmagát (erre minden lehetősége megvan!) akkor nem adhatja fel ezeket az alapokat.

Van, aki hallgat még azokra, akik ilyeneket hirdetnek?

Ki hallgatott Jézusra? Aki hallgatott is, a döntő pillanatban hűtlen lett hozzá. De nem tudott elszakadni tőle. És vitte tovább, amit hallott és kapott. A kereszténység szörnyű feszültsége az, hogy ezekre az elvekre épül, ezeket hirdeti, miközben tagjaiban állandóan cáfolja is. Közben azonban valahogy a kegyelem minden gyarlóságon túl mégis hat. Ha mi hűtlenkedünk is, ő hű marad — ahogy az apostol mondja —, és nem mi vagyunk a kereszténység alapja, csak gyarló építők az alapon. A mi dolgunk ez, hogy ott munkálkodjunk, ahol munkába állítottunk. A többi nem a mi dolgunk.

Idén nyugdíjba mész. Ha visszatekintesz az életedre, elégedett vagy?

Igen. Hetvenéves vagyok, kell egy kis pihenés. Milton *Sámsonjának* zárókórusa mondja: Minden a legjobb, bár gyakran kételkedünk, amit a legfőbb bölcsesség kifürkészhetetlen döntése visz végbe, s végül azt találjuk a legjobbnak. De panaszkodni különben sincs okom. Egész életemben azt csináltam, amit szeretek, tanítottam, az ókorral foglalkozhattam, gyerekkoromtól kezdve boldog családban éltem és élek, persze különböző minőségben. Hogy megint egy költsőt idézzek: *De nem köszönöm ezt magam erejének. Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének.* Mikor a Református Gimnázium akkor új épületének alapkövét letették, a gimnázium ifjúsága nevében mint első gimnazista én tettem le az alapkövet. Nem tudom, miért én, hiszen voltak nálam sokkal különb tanulók is. De az az ige, melyet akkor kaptam, hogy azzal tegyem le az alapkövet, életem összefoglaló értékelése is lehet: *Az én részem kies helyre esett, nyilván szép örökség jutott nékem* (Zsolt 16,6).